

first few Years of Ottoman Rule”, *TTK Belleten*, L1/200 (1987), s. 781-800; Abdülfettâh Ebû Aliyye, “el-İdâretü'l-‘Osmâniyye fî Necd hattâ istiklâli Muhammed ‘Alî”, *el-Mecelletü't-târîhiyyetü'l-‘Arabiyye li'd-dirâsâti'l-‘Osmâniyye*, sy. 5-6, Zağvân 1992, s. 21-51; Besim Darkot – Adolf Grohmann, “Katîf”, *İA*, VI, 439-442; G. Rentz, “al-‘Kaṭîf”, *EP* (İng.), IV, 763-765.

MUSTAFA L. BİLGE

KATİİ

(القطيعي)

Ebû Bekr Ahmed b. Ca'fer
b. Hamdân el-Bağdâdî el-Katîf
(ö. 378/988-89)

Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'ine
oğlu Abdullah ile birlikte
birçok hadis ilâve eden
ve döneminde “Müsnidü'l-İrâk”
diye tanınan hadis âlimi
(bk. el-MÜSNED).

KATİL

(القتل)

Bir şahsın hayatına
haksız yere son verme,
adam öldürme suçu.

Sözlükte ve örfte “bir canlının bir başka canlıyı öldürmesi” şeklinde geniş bir anlamı bulunan **katil** (*katl*) kelimesi, İslâm hukukunda bir kimsenin hukuken can dokunulmazlığı bulunan bir şahsın ölümüne yol açacak bir davranışta bulunmasını, teknik tabiriyle adam öldürme cürmünü ifade eder. Bu fiili işleyene **kâtîl**, öldürülene **maktûl** denilir. Kelimenin fıkıhtaki ikinci terim anlamı ise irtidad, muhsanın zinası, eşkıyalık, adam öldürme gibi belli ağırlıktaki suçları işleyenlere verilen ölüm cezasıdır. Ancak ceza olarak öldürme belli suç türlerinde kısas, recm, siyaset gibi özel adlarla anıldığından kelimenin bu anlamı çok belirgin değildir (bk. ÖLÜM CEZASI).

İnsanların birbirine karşı işlediği en ağır suç ve günah olan haksız yere adam öldürme fiili insanlık tarihi kadar eski olup hemen bütün dinlerde, ahlâkî öğretilerde ve hukuk düzenlerinde ağır bir dille kınanıp yasaklanmış, bu yöndeki teşebbüsleri engelleyecek ve adaleti sağlayarak toplum vicdanını tatmin edecek şekilde bir takım maddî ve mânevî yaptırımlarla önlenmeye çalışılmıştır.

Kur'an'da insanın dünyaya gönderilişi anlatılırken meleklerin insanoğlunun yüzünde fesat çıkarıp kan dökeceği itirazında bulunduğundan söz edilir (el-Bakara

2/30). Gerçekten de çok geçmeden Hz. Âdem'in iki oğlu arasında kıskançlıktan doğan aşırı kin ve düşmanlık sebebiyle ilk kan dökme olayı meydana gelmiştir (bk. HÂBİL ve KÂBİL.). Olay Ahd-i Atîk'te ve Kur'an'da yaklaşık ifadelerle anlatılır (Tekvîn, 4/1-8; el-Mâide 5/27-31) ve haksız yere birisini öldürenin onun günahını da yüklenerek büyük bir vebal üstlendiği ve âdeta bütün insanlığı öldürmüş gibi ağır bir suç işlediği belirtilir (el-Mâide 5/28-32). Hadiste de kötü bir çığır açmanın doğuracağı sorumluluğa işaretlerle haksız yere öldürmenin günahından Âdem'in birinci oğluna da pay ayrılacağı bildirilir (Buhârî, “Cenâ'iz”, 33; “Diyât”, 2; Müslim, “Kasâme”, 27).

Haksız yere adam öldürmenin büyük bir suç ve günah olduğu ilâhî dinlerin ortak temalarından biridir (Tekvîn, 9/5-6, Çıkış, 20/13, 21/12-14, 23/7; Sayılar, 35/11-21; Matta, 5/21-22; Luka, 18/20). Kur'an'da da insanları tevhid dinine davet eden peygamberlerin ve sâlih kimselerin, açlık korkusu ve utanç sebebiyle kız çocuklarının, inançları sebebiyle müminlerin öldürülmesi başta olmak üzere insanoğlunun haksız yere kan dökmelerinin çeşitli örneklerine temas edilir (el-Bakara 2/61; Âl-i İmrân 3/21, 112, 181; el-En'âm 6/140; el-İsrâ 17/31; Yâsîn 36/20-27; el-Mü'min 40/28). İnsan hayatının Allah tarafından dokunulmaz kılındığı belirtilerek haklı (meşrû) bir sebep bulunmadıkça hiçbir cana kıyılmaması (el-En'âm 6/151), yanlışlıkla olması dışında bir müminin bir başka mümini öldürme hakkının bulunmadığı, yanlışlıkla bir müminin ölümüne yol açanın mümin bir köle âzat etmesi ve diyet vermesinin gerektiği (en-Nisâ 4/92), haksız yere ve bilerek adam öldürmenin dünyevî cezasının kısas, uhrevî cezasının da cehennemde ebedî kalış olduğu bildirilir (el-Bakara 2/178; en-Nisâ 4/93; el-Mâide 5/45).

Adam öldürme suçuna ilişkin âyetler bir bütünlük içinde değerlendirilecek olursa, kasten cana kıymanın Kur'an'da âdeta bir insanlık suçu olarak tasvir edildiği görülür. İnsanlar bir nefisten yaratıldıkları için (en-Nisâ 4/1, el-En'âm 6/98, el-A'râf 7/189, ez-Zümer 39/6; ayrıca bk. Lokmân 31/28) birine karşı yapılan bir saldırı hepsine yapılmış gibidir. Kur'an'ın, “Kim bir cana kıyarsa veya yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya çalışılırsa o maksızın bir insanı öldürürse âdeta bütün insanları öldürmüş gibi olur; kim de bir insanı yaşattırsa o bütün insanları yaşattırmış gibi olur” meâlindeki âyeti de (el-Mâide 5/32) İslâm'ın

insan hayatına atfettiği önemi ve değeri gösterir. Hadislerde de konu bu çizgide ele alınmış, insan hayatının dokunulmazlığını, haksızlıkla adam öldürmenin dünyevî ve uhrevî ağır sorumluluğunu belirleyen çeşitli açıklamalara yer verilmiştir. Bunun için İslâmî öğretilerde insan hayatının korunması dinlerin gönderilmesindeki temel amaçlardan biri olarak kabul edilmiş, adam öldürme fiili, dünyevî açıdan mutlaka cezalandırılması ve doğurduğu olumsuz sonuçların mümkün olduğu ölçüde telâfi edilmesi gereken ağır bir suç ve hak ihlâli, uhrevî açıdan da büyük günahlardan biri, hatta ilgili hadislerde de açıklandığı gibi (Buhârî, “Veşâyâ”, 23; “Hudûd”, 44; Müslim, “İmân”, 141-145) şirkten sonra günahların en büyüğü olarak görülmüştür. Kelâm, ahlâk ve fıkıh literatürünün konuya farklı açılardan yaklaşımları sonuçta birbirini tamamlar niteliktedir.

Mahiyeti. Ana rahminden itibaren yaşama hakkı dokunulmazlık kazanan insanoğluna karşı işlenebilen en ağır cürümlerden biri, şüphesiz ki onun hayatına haksız yere son vermedir. İslâmî terminolojide bu dokunulmazlık hayatı veren ve alanın Allah olduğu, ruhun bedende emanet olup kişinin kendi hayatına dahi son verme hakkının bulunmadığı, Allah'ın verdiği canın yine O'nun tarafından alınacağı fikriyle ifade edilir. Bunun için de insanın hayat hakkına ve beden bütünlüğüne karşı işlenen cürümler özü itibarıyla Allah'ın yaptığı binayı yıkma sayılıp büyük bir günah olarak görülmüşse de hukukî düzenleme açısından suçu işleyen kastına ve gerçekleşen hak ihlâlinin derecesine göre dünyevî cezasında belli bir gruplandırmaya gidilerek suç-ceza dengesi kurulmuştur.

İslâm hukukunda cinayet terimi, mala ve bedene yönelik hukuka aykırı bütün fiilleri kapsayan bir genişlikte kullanılmakla birlikte mala karşı işlenen cürümler türüne göre gasp ve itlâf kelimeleriyle ifade edilir ve bu başlıklar altında ele alınır. Şahsa yönelik cinayetler de adam öldürme (cinâyet ale'n-nefs) ve müessir fiil (cinâyet alâ mâ dîne'n-nefs) şeklinde ikiye ayrılır. Anne karnındaki çocuğun düşürülmesi de bu grubun üçüncü türünü teşkil eder ve nisbeten farklı hükümlere tâbidir (bk. ÇOCUK DÜŞÜRME; GURRE). Katil, cinayet kavramının merkezinde yer aldığı ve onun en özel türünü teşkil ettiği için cinayet kelimesinin katil anlamında kullanılmasına sık rastlanır. Öte yan-

KATİL

dan İslâm hukukunun klasik doktrininde suçların had, cinayet (kısas ve diyet), ta'zîr şeklinde üçlü ayırımı içinde katil, cezası şâri' tarafından belirlenen, öncelikli olarak şahsi hakkı ihlâl ettiği için de cezanın infazı suç mağdurunun talebine bağlı olan bir suç niteliğindedir. Hatta recm, siyaseten katil ve mürtedin katli konusunda fakihler arasında ittifak olmadığı göz önüne alınır ve ceza hukukunun tabiatına uygun bir daraltıcı yorumla gidilirse katilin; karşılığında ölüm cezası verilebilen tek suç olduğu söylenebilir.

Çeşitleri ve Şartları. Katil hukuka uygun ve aykırı şeklinde iki gruba ayrılıp ölüm cezasının infazı ya da savaşta düşmanın öldürülmesi birinci türün, mâsumun öldürülmesi ikinci türün örneği olarak verilirse de bu ayırım kelimenin sözlük anlamına göredir. Çünkü öldürme suçunun oluşmasında ana unsurlardan biri öldürülen kimsenin mâsum oluşu, diğer bir ifadeyle öldürme eyleminin hukuka aykırılığıdır. Tıpkı ceninin yaşama hakkı anne ve babasının isteğine bırakılmayarak rahimde canlılık kazandığı andan itibaren dinî ve hukukî bir korumaya konu olmuşsa insanın yaşama hakkı da kendi eline bırakılmamış, başkaları açısından hak niteliği, kişi açısından ise yaratana ve bütün insanlığa karşı görev ve sorumluluk yönü ön plana çıkarılarak hukukî olduğu kadar dinî ve uhrevî açıdan da koruma altına alınmıştır. Kişinin kendi canına kıyması veya başkasına bu konuda izin vermesi hukuka aykırılığı ve günahı ortadan kaldırmadığından intihar katil derecesinde büyük günahlardan biri sayılmıştır (bk. İNTİHAR). Ötenazi de böyledir; kişinin tedaviye cevap vermeyip hayatından ümidin kesilmesi durumunda daha fazla acı çekmesinin önlenmesi için kendisinin, yakınlarının veya sağlık ekibinin, ölümüne onay vermesi eylemi suç ve günah olmaktan çıkarmaz.

Öldürme suçunun ikinci temel unsuru kişinin böyle bir sonucu doğuran eylemi yapmış olmasıdır. Eyleme başkalarının aslı ya da fer'î iştiraki onu katil suçu olmaktan çıkarmaz. Ancak yaptığı fiilin sonucunu istemiş olması suçun ağırlığını belirleyen önemli bir faktör olduğundan klasik doktrinde katil suçunun ayırımı bu ölçüde göre yapılır.

Adam öldürme suçu doktrinde cinayeti işleyenin kastı ölçü alınarak kasten (amden) ve hatâen şeklinde iki gruba ayrılır. Kur'an'da bu iki tür katilden söz edilir (en-Nisâ 4/92-93). Mâlikîler ve Zâhirîler bu ayırımı benimserken Şâfiî, Hanbelî ve

Zeydiyye fakihleri araya kasıt benzeri öldürmeyi de dahil ederek katil çeşitlerini üçe, Hanefîler'den bir grup hata mahiyetindeki öldürme ilâvesiyle dörde, bir kısmı tesebbübten öldürmeyi de ekleyerek beşe çıkarır. Bununla birlikte ayırımlar genelde kasıt-hata veya mübâşeret-tesebbüb ekseninde yapılmakta, sonucu da bu ayırım belirlemektedir.

a) Kasıt-Hata Ayırımı. Adam öldürme suçunda kasıt (amd), fâilin sonucunu bilerek ve isteyerek ölümüne yol açan bir fiili işleme demektir ve suçun mânevî unsurunu teşkil eder. Kastın bulunması için fâilin önceden plan ve tasavvurda bulunması şart olmayıp ölümüne yol açan fiili işlediği anda sonucu istemiş olması yeterlidir. Bunun için de doktrinde "suçu önceden planlama" anlamıyla taammüd ve "fiilin sonucunu o anda istemiş olma" anlamıyla kasıt ayırımı yapılmaz. Ancak kasıt kişinin iç dünyasıyla alâkalı bir durum olduğu ve kişinin öldürme niyetinin tesbitinde zorluklar bulunduğu, hukukî hükümlerin ise objektif verilere dayanması gerektiği için fakihler, kişinin kasıt ve niyetini göstermeye elverişli objektif bir ölçüt geliştirmeye çalışmışlar, bunun için de fâilin kullandığı aletin öldürücü olması şartını ileri sürmüşlerdir. Aletin bu vasfı onu kullanan kişinin de kural olarak öldürme kastını taşıdığından delili sayılmıştır. İslâm hukukçularının çoğunluğunun görüşü bu olmakla birlikte öldürücü aletin tanım ve örneklendirmesi mezheplere, hatta fakihlerin kişisel bilgi birikimi ve takdirine göre değişiklik gösterir. Meselâ Ebû Hanîfe bıçak, kılıç, mızrak gibi yapıları itibarıyla bu amaca hizmet eden kesici ve delici bir aletin kullanılmasını kastın varlığına hükmedebilmek için gerekli görürken diğerleri, aletin örfe öldürücü sayılmasını veya böyle olmasa da kullanıldığı şartlarda galiben öldürücü olmasını yeterli görür. Ağır bir taşı üzerine atma, sopayla vücudun ölümcül bölgelerine vurma, zayıf ve hastalıklı kimseyi dövme böyledir. Mâlikî fakihleri ise genelde sübjektif metodu benimseyerek aletin öldürücü olmasını değil fâilin öldürme kastı taşımasını ölçü alırlar.

Kasten öldürme suçunun maddî unsuru canlı ve mâsum bir insanın ölmesine yol açan fiilin işlenmesidir. Bu sebeple ölüme ya da anne karnında cenine yönelik fiiller kasten öldürme suçu teşkil etmediği gibi ölümlerle sonuçlanmayan veya ölümle arasında sebep-sonuç ilişkisi kurulamayan fiiller de böyledir. Savaş veya aleyhinde yargı kararının kesinleşmesi sebebiyle

can güvenliği bulunmayan kimselerin öldürülmesi katil suçu teşkil etmez. Hatta maktulün yakınlarının yargı kararını beklemekten katili öldürmesi de ilgili âyette (el-İsrâ 17/33) kendilerine belli bir yetki tanınmış olması sebebiyle katil olarak nitelendirilmez. Buna karşılık suçun oluşumu için öldürülen kimsenin yaşayan ve hukuken can güvenliği bulunan bir insan olması yeterli olup bu konuda din, ırk, cinsiyet ve sağlık ayırımı yapılmaz. Katilin âkil bâliğ olması, fiili ikrah altında işlememesi, öldürülenle öldüren arasında denkliğin bulunması veya usul-fürû bağının bulunmaması gibi şartlar ise kasten öldürmenin değil, bu suç türünün karşılığını teşkil eden tam cezanın yani kısasın uygulanma şartı olarak gündeme getirilir. Aynı şekilde maktulün yakınlarının katili affetmesi de onun eylemini katil suçu olmaktan çıkarmayıp sadece kısasın uygulanmasını önler.

Hatâen öldürme bir kimsenin yanlışlıkla öldürülmesidir. Bu da ya fiilde (şahista) hata ya da kasıta hata şeklinde olur. Av hayvanına ateş etmişken bir insanın vurulması birincisine, düşman askeri sanı olarak mâsum birinin öldürülmesi ikincisine örnektir. Kasten adam öldürmeden temel farkı fâilin maktulün ölümünü hiç istememiş, fakat taksirli hareketinin sonucu ölümün meydana gelmiş olmasıdır. Taksirli hareket de genelde gerektiği şekilde tedbirli davranmama, o davranışa uygun düşün özen ve dikkati gösterme şeklinde kendini gösterir. Maktulün ayağına atılan kurşunun göğsüne ya da başına isabet ederek onu öldürmesi ise hata değil kasıt grubunda yer alır.

Öldürmede kasıt ve hata, suçun ağırlığı ve tam cezanın gerekliliği açısından olduğu kadar dinî ve ahlâkî açıdan da önemlidir. Ancak bu ayırımı yapmak her zaman kolay olmaz. Bunun için fakihler, kasıtlı hata arasına kasıt benzeri (şib-i amd) öldürme adıyla üçüncü bir grup ilâve ederek fâilin öldürme kastının tam bulunmadığı, fakat hatâen öldürmedeki kadar da mâzur görülemeyeceği durumları bu gruba almış ve bunu diğer iki grup fiilin sonuçlarından ayrı tutmuştur. Kasıt benzerinin tam bir tanımı verilemezse de fâilin ölümlerle sonuçlanan fiili bilerek işlediği, ancak ölüm sonucunu istemediği durumlar, modern hukuktaki ifadesiyle "kastı aşan müessir fiille adam öldürme" kural olarak kasten değil kasıt benzeri bir kusurla öldürme kabul edilir. Bu da genelde kullanılan alete ve olayın cereyan şekline bakılarak belirlenir. Meselâ Ebû Ha-

nife'ye göre kesici ve delici bir alet kullanmaksızın taş, sopa veya yumrukla öldürme böyledir. Şâfiîler ve Hanbelîler bilerek çelme takıp düşürme, suya itme, üzerine azgın bir köpeği salma, ateşe verme gibi fâilin öldürme kastını açıkça göstermeyen iradî bir fiilin ölümüne yol açmasını kasıt benzeri sayarlar. Mâlikî ve Zâhirî fakihlerinin kasten öldürme grubunda gördüğü bu tür fiilleri fakihlerin çoğunluğunun ayrı bir kategori olarak değerlendirmesinin temel amacı, fâilin adam öldürme kastının tam bulunmadığı durumlarda kısas cezasının uygulanmasına engel olmaktır. Trafik araçlarının, sanayi makine ve aletlerinin kullanılması, yanlış tedavi, eğitim amaçlı dayak, bedeni bir cezanın infazı gibi bir hakkın kullanımının ölümüne yol açmasının hata mı kasıt benzeri mi sayılacağı hukukçular arasında tartışmalı olup ihmal ve kusurun ağırlık derecesi bu konuda belirleyici bir role sahiptir.

Kasıt-hata ekseninde özellikle Hanefî fakihlerince dile getirilen bir başka katil çeşidi de hata yerine geçen öldürme olup bu da hata grubunda yer alan ve ölümüne yol açan gayri iradî fiilleri kapsar. Burada hatadan farklı olarak ölüm, fâilin hiç kimseyi öldürme niyeti taşımayan bir fiili neticesinde meydana gelmektedir. Meselâ fâilin uyku esnasında bir çocuğun üstüne düşmesi veya onarmadığı duvarının yoldan geçen birinin üzerine yıkılması ve böylece onların ölümüne yol açması böyledir.

b) Mübâşeret -Tesebbüb Ayırımı. Özellikle Hanefîler'in dile getirdiği bu adlandırma ölümüne doğrudan yol açan fiillerle, araya ikinci, üçüncü bir sebebin girmesiyle ölümüne yol açan fiilleri birbirinden ayırmayı ve ikinci grubu doğrudan öldürmenin ağır sonuçlarından ayrı tutmayı amaçlar. Fikhî terminolojide bunlardan birincisine mübâşeret ikincisine de tesebbüb denilir. Meselâ yumruk, kurşun veya bıçak darbesiyle ölüm arasında doğrudan ilişki kurulabildiği sürece mübâşeret katilden söz edilir. Birinin aleyhinde yalancı şahitlik yaparak mahkemece idamına hüküm verilmesine sebep olma, kuyu kazarak, hapsederek ya da terk ve ihmal suçu işleyerek yani selbî fiillerle birinin ölümüne yol açma gibi durumlar ise tesebbüb grubuna girer. Bu ayırımda araya giren diğer iradî fiillerin varlığı önemlidir. Nitekim tam ikrah altında işlenen öldürmeyi fakihlerin çoğunluğu zorlayan ve zorlanan açısından da mübâşeret sayarken Ebû Hanîfe ve İmam Muhammed

zorlanana alet konumunda görüp sadece zorlayanın fiilini mübâşeret sayar. Ancak bu gruba giren suç örneklerinin her birinde sebeple sonuç arasındaki illiyet bağı ve fâilin öldürme kastı farklılık taşıdığından fakihler tesebbüb katlin sonuçlarını ve suçun ağırlık derecesini her olay türüne göre ayrı ayrı değerlendirme eğilimindedir. Meselâ yalan yere şahitlik yaparak birinin ölümüne yol açan kimse bunu itiraf ettiğinde Şâfiî ve Hanbelîler'le bazı Mâlikîler'e göre kasten adam öldürme suçu işlenmiş sayılır. Hapsedilenin ağırlıktan ölmesi halinde Ebû Hanîfe'ye aykırı olarak Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed de yine kasten katlin gerçekleştiği görülmüştür.

Adam öldürme suçunun bu kabil ayırmalara tâbi tutulmasında güdülen temel amaç, suçun ağırlığını derecelendirerek fâile buna denk bir ceza verilmesini sağlamaktır. Meselâ kasten adam öldürme suçu diğer şartların da bulunması halinde kısasla, kasıt benzeri öldürme kâtilin şahsen ödeyeceği ağırlaştırılmış diyetle cezalandırılırken hatâen öldürmede diyet yükü âkileye dağıtılmaktadır. Bu kadar önemli hukukî sonuçları bulunduğu için de öldürme fiilinin ayırım ve adlandırması fakihler arasında ayrıntılı tartışmaların cereyan ettiği bir konu olmuştur.

Sonuçları. Suçun ağırlığı fâilin bilgi, irade ve niyetiyle sıkı sıkıya bağlantılı olduğundan adam öldürme suçunun günah, kısas, diyet, mirastan mahrumiyet ve kefarete şeklinde beş başlık altında toplanabilecek dinî ve hukukî sonuçları buna göre belirlenir. Öldürmenin en başta gelen dinî hükmü büyük günahlardan biri olmasıdır. Kur'an'da bir mümini kasten öldüren kimsenin cezasının cehennem olduğu, orada ebediyen kalacağı, Allah'ın gazabına, müminlerin lânetine ve büyük bir azaba uğrayacağı bildirilmiş (en-Nisâ 4/93), birçok âyette, "Allah'ın saygın kıldığı canı katletmeyin" denilerek (el-En'âm 6/151; el-İsrâ 17/33) cana kıymanın İslâm dininde büyük günah olduğu gösterilmiştir. Hz. Peygamber'in haksız yere bir cana kıymayı kişiyi cennetten mahrum bırakacak büyük günahlardan biri, dünyanın sonu gelmesinden daha ağır bir fiil, âhirette insanların öncelikli olarak yargılanacağı bir günah olarak nitelendirmesi de aynı vurguyu içerir (Buhârî, "Diyât", 1; Tirmizî, "Diyât", 7-8; Nesâî, "Taḥrîmü'd-dem", 2; İbn Mâce, "Diyât", 1, 32). Resûl-i Ekrem'in, yer ve gök ehli toplanıp bir müminin kanının dökülmesine iştirak etse

Allah'ın hepsini de yüzüstü cehenneme atacağını bildirmesi (Tirmizî, "Diyât", 8), birbiriyle vuruşan iki müslümandan ölünün de öldürülenin de cehennemde olduğunu, öldürülenin diğerini öldürme kastını taşıması sebebiyle bu cezaya çarptırılacağını belirtmesi (Buhârî, "Eymân", 22, "Diyât", 2; Müslim, "Kasâme", 33; krş. Ebû Dâvûd, "Fiten", 2), öncelikli olarak öldürme kastının ve bu kasıtle işlenen fiilin vehametini göstermeyi amaçlar.

Günah ve sevap mümeyyiz kimselerin iradî davranışlarına terettüp eden dinî hüküm olduğundan ister mübâşeret ister tesebbüb yoluyla olsun hatâen öldürmenin yukarıdaki ağır tehdidin dışında olduğu, ancak bu davranışlar iradî olduğu ölçüde dinî sorumluluğun artacağı anlaşılmaktadır. Kur'an'da hatâen öldürmelerde sadece dünyevî-hukukî müeyyide den söz edilmesi, bir başka âyette hatâen yapılanlardan dolayı değil bile bile yapılanlardan dolayı vebal olacağını bildirilmesi (el-Ahzâb 33/5), hadiste de ümmetten hata sonucu yaptığının uhrevî sorumlunun kaldırdığı haber verilmesi (İbn Mâce, "Talâḡ", 16) bu anlamdadır. Kasıt benzeri öldürme ise ölümüne yol açan fiilin işlenmesinin iradî olması sebebiyle kasta, ölüm sonucunun doğrudan istenmemiş olması yönüyle de hataya benzerlik gösterir ve bu iki noktaya yakınlığı nisbetinde dinî hükmü değişir.

Kasten adam öldürmenin günahının ve uhrevî sorumluluğunun cinayeti işleyenin dünyada yapacağı tövbe ile ne ölçüde düşeceği hususu, doğrudan kul ile Allah arasında kalan ve hakkında sem'î bilgi bulunmadıkça görüş beyan edilmesi pek mümkün olmayan bir konudur. Allah'ın tövbeleri kabul edip dilediğini affedeceğine ve kendisine ortak koşulması dışındaki günahları bağışlayacağına dair âyetlere karşılık (el-Bakara 2/160; en-Nisâ 4/48, 116; et-Tevbe 9/104, 118; ez-Zümer 39/53) kul hakkı ihlâlinin ve adam öldürmenin ağır uhrevî sorumluluğunu belirten nasların ve küfürle kasten adam öldürmenin dışındaki günahların affedilebileceğini bildiren hadisin üslûbu (Nesâî, "Taḥrîmü'd-dem", 1; Müsned, IV, 99) bu konuda iki farklı görüşü mümkün kılmaktadır. Bu sebeple İslâm âlimlerinden iki yönde de görüş beyan edenler olmuştur.

Öldürme fiilinin ikinci fikhî hükmü, bu suça ihlâl ettiği hakka denk düşen ve onu mümkün olduğu ölçüde telâfi eden, toplum vicdanını da tatmin eden dünyevî bir cezanın verilmesidir. Kur'an'da insanlık tecrübesinin ve dinlerin, üzerinde ittifak

KATİL

ettiği birçok büyük günah ve suçtan söz edilirse de bunlardan sadece adam öldürmenin dünyevî karşılığı olarak ölüm cezası (kısas) öngörülür. Bu aynı zamanda önceki semavî dinlerin de hükmüdür (el-Bakara 2/178-179; el-Mâide 5/45). Ancak haksız öldürmelerde öldürülenin velisine yetki verildiğinden söz eden ve affetmeyi öğütleyen âyetlerden (el-Bakara 2/178; el-İsrâ 17/33) kısasın uygulanmasının bir emir değil onay olduğu anlaşılmaktadır. Kısas sadece kasten öldürmelerde söz konusudur. Klasik dönem İslâm hukukçularının ortak anlayışına göre öldürme suçu öncelikli ve ağırlıklı olarak öldürülenin yakınlarının şahsî hakkını ihlâl ettiğinden kısasa da ancak onların müştereken istemesi halinde gidilebilir. Kısastan af yetkisi de onlara aittir (bk. KİSAS).

Kasten öldürmede kısasın düşmesi halinde, ayrıca kasit benzeri ve hatâen öldürmeler dahil kastın tam olarak bulunmadığı öldürmelerde suç tam oluşmadığı için öldürülenin yakınlarına diyet ödenir. Diyet bir yönüyle ceza, bir yönüyle de tazminat mahiyetindedir. Kasten öldürme ceza, hatâen öldürmede tazminat ve kan bedeli niteliği ağır basar. Bu sebeple miktarı ve ödeme yükümlülükleri suçun ağırlığına göre değişebildiği gibi fâilin kusursuz veya kısıtlı ehliyetlilerden olması halinde de diyet ödenir. Meselâ kasit ve bir grup fakihe göre kasit benzeri fiil cezayı ağırlaştırıcı sebep olduğundan bunlarda diyet miktarı ağırlaştırılmış ve kâtilin şahsına yüklenmiştir. Hatâen öldürmede ise diyet miktarı hafiftir ve kâtilin akraba çevresine ya da mensup olduğu dayanışma grubuna (âkile) geniş bir zaman dilimine yayılarak ödetilir (bk. DİYET). Kâtile kısas yerine diyet cezası verilebilmesi için onun iznine ihtiyaç olup olmadığı, diğer bir ifadeyle kısas ve diyetten birini seçmenin münhasıran maktulün velilerine ait bir hak olup olmadığı doktrinde tartışmalı olup Hanefîler ve Mâlikîler dahil çoğunluk, kısastan vazgeçilip diyete ancak kâtilin razı olması halinde gidilebileceği görüşündedir. Doktrinde maktulün yakınlarının kısastan vazgeçip diyet istemesi halinde kamu otoritesinin, ihlâl edilen toplum hakkına karşılık teşkil etmek üzere ta'zîr grubunda ilâve bir ceza verebileceği görüşü hâkimdir.

Öldürmenin bir diğer hukukî sonucu da mirastan mahrumiyet, yani yakınıni öldüren kimsenin ona mirasçı olamaması hükmüdür. Hz. Peygamber'in kâtilin mi-

rasçı olamayacağı yönündeki hadisi (Ebû Dâvûd, "Diyât", 18; Tirmizî, "Ferâ'iz", 17; İbn Mâce, "Ferâ'iz", 8) fakihlerce ilke olarak kabul edilse de hadiste geçen kâtil kelimesinin yorumu ve ilkenin kasit dışı öldürmelere nasıl uygulanacağı tartışmalıdır. Hanefîler mirastan mahrumiyette mücerret kasit değil mübâşeret esas alıp öldürmenin haksız olması ve mükellef bir kimse tarafından işlenmesi şartını arar, öldürmenin kasten veya hatâen olmasına önem vermezler. Bunun için kasten de işlenirse tesebbübün öldürme mirasına engel görülmez. Mâlikîler, mübâşeret ve tesebbüb ayırımı yapmaksızın fâilin kasit ve tecavüzünün bulunmasını yeterli sayarlar. Şâfiîler, lafzî bir yorumla ister kasten ister hatâen isterse meşrû müdafaa gibi haklı bir sebebe dayansın, öldürme fiilini işleyen kimsenin mükellef olsun olmasın mirastan mahrum bırakılması görüşünde iken Hanbelîler fiilin şer'an cezalandırılmasını ölçü alırlar.

Dinî terminolojide kefâret, işlenen bir kusur ve günahattan dolayı Allah'tan af dilemeye yönelik ceza niteliğinde malî veya bedenî bir ibadet yükümlülüğü olup adam öldürme de kefâreti gerektiren fiillerden biridir. Kur'an'da hatâen öldürmeden söz eden âyette (en-Nisâ 4/92) yanlışlıkla bir mümini öldüren kimsenin ödeyeceği diyetten ayrı olarak mümin bir köle âzat etmesi, buna imkân bulamazsa tövbesinin kabulü için iki ay peş peşe oruç tutması istenir. Hanefîler'e göre kefâret sadece hatâen öldürmede gerekirken Şâfiîler kasten öldürmede de bunu daha öncelikli olarak gerekli görürler. Kefâret için Hanefîler'e göre kâtilin ayrıca eda ehliyetinin bulunması, müslüman olması ve katlin de mübâşeretin işlenmesi gerekir. Müslüman olma şartına Mâlikîler'le bazı Hanbelîler de katılır. Öte yandan öldürme kefâretinde önceliğin köle âzat etmeye verilmesi ve kefâret yükümlülüğü için fakihlerin çoğunluğuna göre öldürülen kimsenin müslüman veya gayri müslim olmasının farketmemesi, insan hayatının ve hürriyetin iki temel değer olması ve bir kimseyi hürriyete kavuşturmanın âdeta ölen kimse yerine dirilişi sembolize etmesi şeklinde açıklanabilir.

Öldürme suçuna terettüp eden dünyevî cezanın kamu otoritesi eliyle verilmesi esas olup şahsî hakkı ihlâl edilenler veya bu kanaatte olanların, hakkını bizzat alma yetkileri bulunmaz. İslâm döneminde ceza hukuku alanında yapılan önemli bir yenilik de eski uygulamalarda görülen tutarsızlıkların, aşırılıkların, güce dayalı

dengelessizliklerin önlenmesi amacıyla suçların takip ve ispatı ile cezaların infazının belli objektif kurallara bağlanarak devletin aslı görevleri arasına alınması ve şahsî intikam yolunun kapatılması olmuştur. Bu sebeple cinayet mağdurunun kâtili şahsen cezalandırması yeni bir suç oluşturur. Meselâ maktulün yakınlarının kâtili öldürmesi kısası gerektiren katil suçu olarak görülmesi de kamu otoritesinin yetkisine tecavüz olduğundan ta'zîr suçudur. Kanun koyucunun uygun göreceği şekilde cezalandırılır. Bundan dolayı cinayet mağdurlarının kâtilin cezalandırılması yönünde talep hakkına sahip olmaları, suçluyu bizzat cezalandırma ve kan davasını devam ettirme haklarının bulunduğu anlamına gelmez. Böyle bir yola gidilmemesinde suçla ceza arasında dengeyi kurucu, mağdur tarafın haklarını gözetici ve kamu oyunun hassasiyetini göz önüne alıcı bir cezalandırma siyasetinin de önemli payı vardır. Buna, özellikle mâsum kimselerin ölümüne ve bir dizi cinayete yol açan kan davalarının önlenmesi açısından cinayet suçlarında daha çok ihtiyaç vardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, IV, 99; Buhârî, "Cenâ'iz", 33, "Eymân", 22, "Veşâyâ", 23, "Diyât", 1-2, "Hudûd", 44; Müslim, "İmân", 141-145, "Kasâme", 27, 33; Ebû Dâvûd, "Fiten", 2, "Diyât", 18; İbn Mâce, "Diyât", 1, 32, "Talâk", 16, "Ferâ'iz", 8; Tirmizî, "Diyât", 7-8, "Ferâ'iz", 17; Nesâî, "Tahrîmü'd-dem", 1-2; İbn Hazm, *el-Muḥallâ*, Kahire 1391/1971, XII, 3-376; Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, II, 172-217; Serahsî, *el-Mebsût*, XXVI, 122-192; XXVII, 2-124; Kâsânî, *Bedâ'î'*, VII, 233-327; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, İstanbul 1985, II, 330-357; İbn Kudâme, *el-Mugnî*, Kahire 1389/1969, VIII, 209-522; Nevevî, *Rauzatü'l-âlibîn* (nşr. Âdil Ahmed Abdülmecûd - Ali M. Muavvaz), Beyrut 1412/1992, VII, 3-261; İbn Cüzevî, *Kavâninü'l-aḥkâmî'ş-şer'iyye*, Beyrut 1979, s. 373-382; İbnü'l-Murtazâ, *el-Baḥrû'z-zehḥâr*, San'a 1366/1947, V, 212-256; Şemseddin er-Remlî, *Nihâyetü'l-muḥtâc*, Kahire 1386/1967, VII, 245-401; Şevkânî, *Neylû'l-evṭâr*, VII, 7-64; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muḥtâr* (Kahire), VI, 527-625; Abdülkâdir Üdeh, *et-Teşri'ü'l-cinâ'iyyü'l-İslâmî*, Beyrut, ts. (Dârü'l-kâtibi'l-Arabî), II, 3-204; Cevâd Ali, *el-Mufaṣṣal*, V, 580-587; M. Ebû Zehre, *el-Cerime*, Kahire 1974, tür.yer.; a.mif., *el-Ukûbe*, Kahire 1974, tür.yer.; M. Selîm el-Avvâ, *Fî Uşûl'n-nizâmî'l-cinâ'iyyi'l-İslâmî*, Kahire 1983, s. 235-256; Bilmen, *Kamus*², III, 27-47, 58-63, 107-145; Ahmed Fethî Behnesî, *el-Mevsû'atü'l-cinâ'iyye fi'l-fikhi'l-İslâmî*, Beyrut 1412/1991, VI, 122-161; J. N. D. Anderson, "Homicide in Islamic Law", *BSOAS*, XIII/4 (1951), s. 811-828; Talat Koçyiğit, "Kasden İnsan Öldürmenin Dindeki Yeri", *AÜİFD*, XXXIV (1993), s. 13-23; J. Schacht, "Katil", *EI*² (İng.), IV, 766-772; "Katil", *Mu.F*, XXXII, 321-343.